

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ - ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ-ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ 'Β: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ-ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

ΜΑΘΗΜΑ

ΘΕΜΑΤΑ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ: ΝΤΙΝΑ ΒΑΪΟΥ, ΜΑΡΙΑ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ,
ΜΑΡΙΑ ΜΑΥΡΙΔΟΥ, ΘΑΝΟΣ ΠΑΓΩΝΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΣΠΟΥΔΑΣΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΑ ΚΟΙΝΩΦΕΛΗ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΩΣ ΦΟΡΕΙΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ/ΙΔΡΥΜΑ ΣΤΑΥΡΟΣ
ΝΙΑΡΧΟΣ & RE-THINK ATHENS/ΙΔΡΥΜΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Σ. ΩΝΑΣΗΣ

ΚΟΝΤΑΡΑΤΟΥ ΕΙΡΗΝΗ

ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2015

1. Προλεγόμενα

Επιλογή Θέματος - Μεθοδολογία

2. Από την Ευεργεσία στη Χορηγία

Εθνικοί Ευεργέτες vs Κοινοφελή Ιδρύματα

3. Νέο Θεσμικό Πλαίσιο Σχεδιασμού

Προς μια «κανονικοποίηση» της εξαίρεσης

4. Δύο Παραδείγματα στην Αθήνα

Το Κέντρο/Πάρκο Πολιτισμού στον Παλιό Ιππόδρομο της Καλλιθέας

Η Πεζοδρόμηση της Οδού Πανεπιστημίου

5. Διαπιστώσεις - Ερωτήματα

Βιβλιογραφία - Πηγές

1. Προλεγόμενα

Επιλογή Θέματος - Μεθοδολογία

Το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης βρίσκει την Ελλάδα να έχει μόλις περάσει το κατώφλι της μεταολυμπιακής περιόδου και να προσγειώνεται, θα λέγαμε ανώμαλα, καθώς τη σύντομη αναλαμπή μιας αλματώδους οικονομικής ανάπτυξης, κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας και διεξαγωγής των αγώνων, ακολούθησε μια απότομη ύφεση που συνεχίζει να βαθαίνει ακόμα και σήμερα. Παρ' όλα αυτά, οι στόχοι και τα προτάγματα που αρθρώνει ο επίσημος, κυρίαρχος λόγος για το σχεδιασμό και τη φυσιογνωμία της πόλης – και ειδικότερα της Αθήνας –, όχι μόνο δεν έχουν αλλάξει, στη βάση των νέων δεδομένων, αλλά, αντίθετα, βρίσκονται συνεχώς στο επίκεντρο των συζητήσεων και των εφαρμοζόμενων πρακτικών, με όλο και μεγαλύτερη ένταση. Απώτερο στόχο και όραμα αποτελεί η ένταξη της Αθήνας στο δίκτυο των «παγκόσμιων» πόλεων και η ενίσχυση του διεθνούς ρόλου της, στοχοθεσία που εμφανίστηκε στη ρητορική για τα ολυμπιακά έργα, τα οποία θα δρούσαν καταλυτικά προς αυτήν την κατεύθυνση.

Απαραίτητο στρατηγικό εργαλείο για την τοποθέτηση μιας πόλης «στο χάρτη του παγκόσμιου ανταγωνιστικού τοπίου» θεωρούνται τα μεγάλα, μητροπολιτικής εμβέλειας έργα, απόρροια εμβληματικών σχεδιασμών. (Βαΐου, Μαντουβάλου, Μαυρίδου, 2004). Τα οικονομικά οφέλη που μπορεί να αποφέρει η διαχείριση τέτοιων έργων προσελκύουν το μεγάλο κεφάλαιο (μέσω επιχειρηματικών σχημάτων και συνεργασιών μεταξύ τους αλλά και με το Δημόσιο) που διεισδύει πλέον στον κλάδο της κατασκευής και αναλαμβάνει να τα υλοποιήσει αντί των κρατικών φορέων που – στη νεοφιλελεύθερη επιχειρηματολογία – θεωρούνται λιγότερο ή και καθόλου αποτελεσματικοί. Όμως, σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάγνωσης, ο ρόλος του κράτους είναι κομβικός και απαραίτητος, καθώς είναι εκείνο που θα αναλάβει το ρίσκο και το κόστος της κατασκευής των υποδομών για τα έργα, αλλά και εκείνο που θα αναμορφώσει το θεσμικό πλαίσιο και τα υφιστάμενα εργαλεία σχεδιασμού, με τρόπο που να διευκολύνει την υλοποίηση της επένδυσης, επιταχύνοντας τις διαδικασίες και μειώνοντας τον κοινωνικό έλεγχο (οπ.παρ.)

Στη σημερινή συγκυρία της δημοσιονομικής κρίσης, όλα τα παραπάνω αποκτούν βαρύνουσα σημασία. Τα μεγάλα έργα και οι στρατηγικές επενδύσεις, εκτός από την ενίσχυση της εικόνας και τους διεθνούς ρόλου της πόλης, θεωρούνται πλέον ο βασικότερος μοχλός ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας, μείωσης της ανεργίας, ανάσχεσης της ύφεσης και περιορισμού της λιτότητας. Παράλληλα, η

άμεση αξιοποίηση των ακινήτων του Δημοσίου, που ήταν «εν υπνώσει», αναμένεται να αποφέρει κέρδη, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν για την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους και τη συνακόλουθη έξοδο της χώρας από τις μνημονιακές δεσμεύσεις. Με αφορμή τα μεγάλα στρατηγικά έργα λαμβάνει χώρα μια άνευ προηγουμένου υφαρπαγή της δημόσιας γης που εκδηλώνεται μέσω ιδιωτικοποιήσεων, παραχωρήσεων γης ή επιφάνειας, όχι μόνο της ιδιωτικής περιουσίας του Δημοσίου (αυτής δηλαδή που είναι προς εκμετάλλευση), αλλά και της δημόσιας (αυτής που είναι εκτός συναλλαγής), όπως τα δάση, ο αιγιαλός και η παραλία. (Χατζημιχάλης, Κ., 2014)

Εν μέσω κράτους και αγοράς, σε μια φαινομενικά γκρίζα ζώνη, συναντάμε τη δράση των κοινωφελών ιδρυμάτων, τα οποία διεκδικούν τη συμμετοχή τους στην αλλαγή της εικόνας της πόλης, προβάλλοντας, όμως, τα αφιλοκερδή τους κίνητρα και την πρόθεση να είναι αρωγοί και όχι αντικαταστάτες του ρόλου του κράτους και του δημόσιου σχεδιασμού. Στη σύντομη αυτή εργασία θα επιχειρήσουμε μια πρώτη κριτική ανάλυση του φαινομένου αυτού στην πόλη της Αθήνας, τις ενδεχόμενες επιπτώσεις του στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την έννοια του δημόσιου χώρου και πώς όλα τα παραπάνω εγγράφονται στη φυσιολογία και στις μεταλλαγές της αστικής συνθήκης.

Πιο αναλυτικά θα γίνει μια ανάλυση της δράσης των κληροδοτημάτων ιστορικά, αλλά και με σκοπό να ανιχνευθούν τα κίνητρα αυτής της δράσης – όχι απαραίτητα με αρνητικό πρόσημο. Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν οι πρόσφατες και συνεχιζόμενες αναμορφώσεις του θεσμικού πλαισίου του σχεδιασμού, για να γίνει κατανοητή η φιλοσοφία και η στοχοθεσία που εκφράζει ο κυρίαρχος λόγος, μέσω των επίσημων κειμένων του. Ακολουθεί η παρουσίαση δύο έργων-παραδειγμάτων, κομβικής σημασίας για την πρωτεύουσα. Πρόκειται για τη μελέτη πεζοδρόμησης της οδού Πανεπιστημίου υπό την αιγίδα του Ιδρύματος Ωνάση, που ακόμα φαίνεται ότι δεν θα υλοποιηθεί άμεσα, και για το εμβληματικό έργο του πολιτιστικού πάρκου με τις εγκαταστάσεις της Εθνικής Λυρικής Σκηνής και της Εθνικής Βιβλιοθήκης στο Δέλτα του Φαληρικού Όρμου από το Ίδρυμα Νιάρχου, το οποίο βρίσκεται στην τελική φάση της κατασκευής.

Εκτός από τα νομικά κείμενα και μια σειρά από επιστημονικές πηγές (ερευνητικά προγράμματα, εισηγήσεις σε συνέδρια και επιστημονικά άρθρα) σχετικά με τα θέματα, θεωρήθηκε σημαντική η έρευνα και στον καθημερινό, μη εξειδικευμένο τύπο, λόγω επικαιρότητας των θεμάτων και προς αναγνώριση της κυρίαρχης επιχειρηματολογίας που απολαμβάνει ευρείας δημοσιοποίησης και

επομένως διαμορφώνει την κοινή γνώμη. Στο τέλος των πηγών αναφέρονται ενδεικτικά κάποια άρθρα. Το διαδίκτυο προσέφερε τη δυνατότητα γρήγορης επισκόπησης και επιλογής των άρθρων. Επίσης, χρησιμοποιήθηκε ως βασικό μέσο πληροφόρησης για τις δράσεις των Ιδρυμάτων γενικά μέσα από τις ιστοσελίδες τους. Παράλληλα, έγιναν επισκέψεις στις περιοχές των δύο παραδειγμάτων για προσωπικές παρατηρήσεις, χωρίς ωστόσο να προχωρήσουμε στο επόμενο στάδιο της έρευνας πεδίου (με απογραφές, καταγραφές, ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις κτλ.) στα πλαίσια των περιορισμένων δυνατοτήτων μιας εργασίας εξαμήνου. Κρίνεται, όμως, απαραίτητη η διεξαγωγή περαιτέρω έρευνας αντίστοιχου τύπου σε τωρινό, αλλά και σε μελλοντικό χρόνο συγκριτικά, μετά την υλοποίηση και έναρξη λειτουργίας, τουλάχιστον του υπό κατασκευή έργου.

Η δράση των κοινωφελών ιδρυμάτων είναι άμεσα συνυφασμένη με την πόλη και τον αστικό σχεδιασμό, ενώ δεν έχει μελετηθεί ακόμα επαρκώς. Μια διεξοδική σχετική έρευνα σίγουρα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και μεγάλη χρησιμότητα.

2. Από την Ευεργεσία στη Χορηγία

Εθνικοί Ευεργέτες vs Κοινωνική Ιδρύματα

Δεν είναι πρωτόγνωρο το φαινόμενο να εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα ιδιωτικές πρωτοβουλίες κοινωνικού χαρακτήρα στο δημόσιο σχεδιασμό του αστικού χώρου, ειδικά στην Ελλάδα. Από αρχές ιδρύσεως του κράτους, οι χορηγίες των μεγάλων ευεργετών στήριξαν βασικούς θεσμούς (όπως η Παιδεία ή η Υγεία), μέσω υλοποίησης και δωρεών προς το ελληνικό κράτος πλήθους κτιρίων, τα οποία συνήθως είχαν και συμβολική σημασία για την εικόνα και το κύρος πρώτα της Αθήνας ως πρωτεύουσας, αλλά και άλλων πόλεων, διαμορφώνοντας εν μέρει το σχεδιασμό τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποια ονόματα εθνικών ευεργετών και τα έργα τους μέχρι περίπου τη δεκαετία του '60:

- Ζάππειο Μέγαρο (Ευάγγελος και Κωνσταντίνος Ζάππας)
- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (Γεώργιος Αβέρωφ)
- Βαρβάκειος Σχολή – μετέπειτα Αγορά (Ιωάννης Βαρβάκης)
- Μαιευτήριο 'Μαρίκα Ηλιάδη', Ερυθρός Σταυρός (Έλενα Βενιζέλου-Σκυλίτση)
- Δρομοκαΐτειο Ψυχιατρικό Θεραπευτήριο (Γεώργιος Δρομοκαΐτης)
- Ευγενίδειο Ίδρυμα-Πλανητάριο (Ευγένιος Ευγενίδης)
- Σιβιτανίδειος Σχολή Τεχνών και Επαγγελματιών (Βασίλειος Σιβιτανίδης)
- Αστεροσκοπείο Αθηνών (Γεώργιος Σίνας)
- Σισμανόγλειο Νοσοκομείο (Κωνσταντίνος και Αναστάσιος Σισμάνογλου)
- Δημοτικό Θέατρο Αθηνών, Φυλακές, Νοσοκομεία, Μουσεία Ολυμπίας και Δελφών, Δημοτικό Σχολείο Σκιάθου (Ανδρέας Συγγρός)
- Χαροκόπειος Επαγγελματική και Οικοκυρική Σχολή (Παναγής Χαροκόπος)

Η πληθώρα, η ποικιλία και οι λειτουργίες των παραπάνω έργων φανερώνουν τον καταλυτικό ρόλο που διαδραμάτισαν οι εθνικοί ευεργέτες στην ανοικοδόμηση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, στεγάζοντας θεσμούς και λειτουργίες, που το δημόσιο εκείνη την περίοδο θα δυσκολευόταν να είχε υλοποιήσει με ίδιους πόρους. Εκπαιδευτικά ιδρύματα κυρίως της τρίτης βαθμίδας, νοσοκομεία και κλινικές, κτίρια πολιτισμού και επιστημών, ακόμα και φυλακές αποτελούν το ευρύ φάσμα δημόσιων υποδομών που οι ανάγκες τους καλύφθηκαν μέσω ευεργεσιών. Οι περισσότεροι δωρητές ήταν Έλληνες της διασποράς, επιτυχημένοι επιχειρηματίες, έμποροι, βιομήχανοι, και εφοπλιστές που είχαν εγκατασταθεί στην Αίγυπτο, στην Τουρκία (κυρίως στην Κωνσταντινούπολη), στη Ρωσία και στην Ανατολική Ευρώπη, οι οποίοι

διατηρούσαν ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς με την Ελλάδα και ήθελαν με τον τρόπο αυτό να συνδεθούν ξανά με τα πάτρια εδάφη, κινητοποιούμενοι από την αγάπη και το νόστο για τη χώρα τους. Μετά το μεσοπόλεμο η τάση αυτή ατόνησε, ακολουθώντας τη διάλυση των Κοινοτήτων της Διασποράς, χωρίς ποτέ να εκλείψει εντελώς. (Souliotis, N., 2012) Εν τω μεταξύ, το ελληνικό κράτος είχε κάπως ορθοποδήσει οικονομικά, έτσι ώστε να μπορεί να αναλαμβάνει και μόνο του τέτοια έργα.

Το φαινόμενο αυτό, άρχισε να επανέρχεται στο προσκήνιο δειλά από τη δεκαετία του '80 και κορυφώθηκε στις αρχές του '90, όταν έκαναν την εμφάνισή τους πλήθος νέα μη κερδοσκοπικά ιδρύματα, ενώ τα ήδη υπάρχοντα επαναπροσδιόρισαν το ρόλο τους, διευρύνοντας το πεδίο δράσης τους με καινούριες εγκαταστάσεις και έργα. Αναλυτικότερα τα νεοσυσταθέντα ιδρύματα ανήκουν σε επιχειρηματίες του τραπεζικού τομέα, των ΜΜΕ, του μεγάλου κατασκευαστικού κεφαλαίου ή εφοπλιστές, τις περισσότερες φορές συνδυάζοντας κάποια ή όλα από τα παραπάνω, ενώ πλέον δεν αφορούν Έλληνες του εξωτερικού, αλλά πρόσωπα που δρουν (και συχνά ζουν) στην Ελλάδα. Από την άλλη, τα παλαιότερα ιδρύματα μεγεθύνονται και αυτονομούνται από τις οικογένειες των ιδρυτών τους που συχνά έχουν απεβιώσει – διατηρώντας εν τούτοις το όνομα για συμβολικούς λόγους – και συχνά «εντάσσονται σε ευρύτερες συμμαχίες με άλλους κοινωνικούς και οικονομικούς δρώντες και το κράτος». (Σουλιώτης, N., 2008α, σελ.45) Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Ιδρύματος Λαμπράκη και η κατασκευή του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών στα τέλη της δεκαετίας του '80. Πρόκειται για την εμβληματικότερη (μέχρι τότε) περίπτωση σύμπραξης δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (PPP – Public Private Partnership), για την κατασκευή ενός κτιρίου στον «επίσημο» άξονα του κέντρου της Αθήνας (Βασιλ. Σοφίας), το οποίο ακόμα και σήμερα αποτελεί το επιφανέστερο δημόσιο πολιτιστικό κτίριο της χώρας. Κάτι που ξεκίνησε ως συνεργασία ιδιωτικού-δημόσιου τομέα για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, προς εξεύρεση πόρων για τη χρηματοδότηση της κατασκευής ενός δημόσιου κτιρίου, απέκτησε, μετά από αλλαγές στη νομοθεσία το 1994 και το 1997, θεσπισμένη μορφή μόνιμου ιδιωτικού φορέα διαχείρισής του, εποπτευόμενου από το κράτος. (Souliotis, N., 2012) Εύλογα σε τέτοιες περιπτώσεις εγείρονται ερωτήματα περί ευστάθειας της αφιλοκερούς δραστηριότητας του ιδρύματος, καθώς η λειτουργία τέτοιων υβριδικών φορέων διαχείρισης αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στο ιδιωτικό οικονομικό κέρδος από τη μία και στο δημόσιο όφελος προς

το σύνολο των πολιτών από την άλλη που μοιραία περιορίζει ή συχνά μηδενίζει τα περιθώρια κερδοφορίας.

Ας εξετάσουμε, όμως, λίγο αναλυτικότερα τι είναι και πώς ακριβώς λειτουργεί ένα κοινωφελές ίδρυμα. Τα Κοινωφελή Ιδρύματα έχουν τη μορφή ενός οργανισμού, είναι ΝΠΙΔ και λειτουργούν με κανόνες ιδιωτικής οικονομίας, με την ειδοποιό διαφορά ότι δεν επιδιώκουν την επίτευξη κέρδους από τις δραστηριότητές τους. Αναφερόμαστε πάντα στο άμεσο οικονομικό κέρδος. Παρ' όλα αυτά «η θεσμική αποσύνδεση από την επιδίωξη οικονομικού οφέλους, δεν συνεπάγεται και την απουσία οφέλους οποιασδήποτε άλλης μορφής». (Σουλιώτης, Ν., 2008β, σελ. 104)

Αναφερόμαστε εδώ στην έννοια του «συμβολικού κέρδους», το οποίο μπορεί να μην είναι άμεσα εμφανές και μετρήσιμο, αποτελεί όμως μια μορφή επένδυσης και μάλιστα βαρύνουσας σημασίας, καθώς μπορεί να αποφέρει τα μεγαλύτερα συμβολικά οφέλη από οποιοδήποτε άλλο σύστημα – ένα είδος έμμεσου marketing. Αυτό στοχεύει κυρίως στην κοινωνική νομιμοποίηση και στη βελτίωση της δημόσιας εικόνας του Ιδρύματος – κατ' επέκταση και της οικογένειας ή του ομίλου που το διαχειρίζεται – γεγονός που δρα καταλυτικά στην άκριτη αποδοχή και καλή προαίρεση απέναντι σε άλλες δραστηριότητες του ιδρυτή/ομίλου στην αγορά που σχετίζονται με το οικονομικό κέρδος. Μέσω της προβολής της χορηγικής δραστηριότητας που εγγράφεται στα πλαίσια της «κοινωνικής εταιρικής ευθύνης» επιτυγχάνεται η κοινωνική εδραίωση των ισχυρών επιχειρηματικών ομίλων. Η εξιδανίκευση του κοινωνικού τους ρόλου, σχετίζεται άμεσα με την κατασκευή και προβολή της δημόσιας εικόνας μιας οικονομικής ανιδιοτέλειας σε σχέση με τον πολιτισμό (Σουλιώτης, Μ., 2008β). Θετικά επιδρά, επίσης, η διάθεση προσφοράς των ιδρυτών που αναδεικνύει την αποτελεσματικότητα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, σε αντίθεση με τον «κρατικοδίαιτο δημόσιο τομέα» - σταθερά επαναλαμβανόμενη θέση στη νεοφιλελεύθερη ρητορική.

Επιπλέον, κυρίως μέσω της εμπλοκής σε πολιτιστικούς θεσμούς, πραγματώνεται η διαχρονική «τάση πολιτισμικού διαχωρισμού των ελίτ από τις υπόλοιπες κοινωνικές κατηγορίες». (Σουλιώτης, Ν., 2008β, σελ. 107) Δυστυχώς, αυτή η επιδιωκόμενη διαφοροποίηση (cultural distinction) από τα μεσαία στρώματα, διαμορφώνει μια κουλτούρα «υψηλών» πολιτιστικών δραστηριοτήτων και ενισχύει νοηματικά την κοινωνική διαστρωμάτωση σε ένα πεδίο (του πολιτισμού) που θα μπορούσε πολύ εύκολα, υπό διαφορετικές συνθήκες, να γεφυρώσει το κοινωνικό και οικονομικό χάσμα, ειδικά στη δημόσια σφαίρα. Χαρακτηριστικό του τελευταίου είναι για παράδειγμα η συλλεκτική δραστηριότητα πολλών τέτοιων ιδρυμάτων (ή

μεμονωμένων προσώπων) και η συσχέτισή τους με τη «συμβολική οικονομία» της πόλης (γκαλερί, χώροι τέχνης, μουσεία και κατ' επέκταση των συνοικιών και των χρήσεων που τις περιβάλλουν). Ο εν λόγω διαχωρισμός, λοιπόν, είναι σύνηθες να εγγράφεται και άτυπα στον αστικό χώρο, δημιουργώντας τόπους αποκλεισμού και περιθωριοποίησης που συχνά περιλαμβάνουν και δημόσιους χώρους. (περισσότερα για τη συμβολική οικονομία βλ. Σουλιώτης, Ν., 2013)

Τέλος, δεν θα μπορούσαμε να παραβλέψουμε το ενδεχόμενο εν δυνάμει οικονομικό κέρδος που μπορεί να εμφανιστεί αν το χορηγούμενο έργο διαμορφώνει με τέτοιο τρόπο μια περιοχή στην οποία ο όμιλος/η οικογένεια που κάνει τη δωρεά δραστηριοποιείται ήδη οικονομικά ή έχει την πρόθεση να επενδύσει αργότερα. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, ότι πλέον οι δωρεές των Κοινοφελών Ιδρυμάτων δεν αφορούν μόνο ένα σημαντικό κτίριο, αλλά παρεμβάσεις πολεοδομικού χαρακτήρα, συχνά ακόμα και με μητροπολιτική εμβέλεια, αποτυπώνοντας την ίδια στιγμή στο χώρο το συμβολικό κεφάλαιο του εν λόγω ιδρυτή ή ομίλου.

Ως εκ τούτου, τα Κοινοφελή Ιδρύματα αναλαμβάνουν το ρόλο του συνδιαμορφωτή των αναπτυξιακών στρατηγικών και των αστικών πολιτικών για το σχεδιασμό του χώρου, καθώς τις περισσότερες φορές το εκάστοτε έργο μεγάλης εμβέλειας δρα ως πόλος έλξης για έργα υποδομής και περεταίρω επενδύσεις σε μια περιοχή, που χωρίς αυτό ίσως να μην υλοποιούνταν. Για παράδειγμα τέτοια συμβολικά έργα μπορεί να χωροθετούνται σε περιοχές που έχουν υποστεί αποβιομηχάνιση ή που υφίστανται κάποιου είδους υποβάθμιση, όπως πχ στο κτιριακό τους απόθεμα, και αναλαμβάνουν να καλύψουν το κενό που άφησε η μεταποίηση, προκαλώντας ένα ντόμινο διαδικασιών “αστικής αναβάθμισης”, το λεγόμενο *gentrification*, με ό, τι αυτό συνεπάγεται (εκδίωξη κατοίκων, περιθωριοποίηση που αναφέρθηκε παραπάνω). Μια δεύτερη επιλογή τύπου αφορά τη μνημειακή χωροθέτηση στην πόλη, συνήθως επί αξόνων κύρους (όπως η λεωφόρος Βασιλίσσης Σοφίας) ή με στόχο ακριβώς τη δημιουργία τέτοιων αξόνων επειδή συγκεντρώνουν μια σειρά από πλεονεκτήματα και χαρακτηριστικά που τους καθιστούν κατάλληλους (όπως η οδός Πειραιώς ή πιο πρόσφατα η λεωφόρος Συγγρού). (Σουλιώτης, Ν., 2013, σελ.102) Τέλος, μια τρίτη επιλογή είναι η κατασκευή έργων στα εύπορα προάστια. Εκτός από το συμβολικό κύρος που ενέχει και την εγγύτητα σε κοινωνικά στρώματα που σχετίζονται συνήθως με το ίδρυμα, παρουσιάζει το πλεονέκτημα της αξιοποίησης της ακίνητης περιουσίας του ιδρυτή, όπως κάποια κατοικία, η οποία συχνά παραμένει κλειστή και σε αχρηστία. (Σουλιώτης, Ν., 2008α, σελ. 12 και 2013, σελ. 92)

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρ' όλο που ο θεσμός των δωρεών προς το κράτος στα πλαίσια της φιλανθρωπικής ιδιωτικής δράσης δεν είναι καινούριος, εν τούτοις παρουσιάζει σαφείς διαφοροποιήσεις από το παρελθόν. Οι Εθνικοί Ευεργέτες των αρχών του περασμένου αιώνα, Έλληνες της διασποράς ως επί το πλείστον, είχαν ανάγκη να υπηρετήσουν το έθνος που άφησαν πίσω και υποκινούνταν κυρίως από ψυχολογικά κίνητρα, αγάπης και νοσταλγίας. Οι σύγχρονοι διάδοχοί τους, τα Κοινοφελή Ιδρύματα μεγάλων επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα, έχουν μια διαφορετική στοχοθεσία, που είναι κυρίως η έμπρακτη έκφραση «κοινωνικής ευαισθησίας», σημαντικός αρωγός στην ευρύτερη νομιμοποίηση της εταιρικής δράσης και δύναμης. Στηρίζεται δε, «στην παράδοση του ευεργετισμού στη χώρα και κινητοποιεί προς όφελος του ιδρυτή τις συνδηλώσεις της». (Σουλιώτης, Ν., 2008α, σελ. 11-13) Η μετάβαση από την ευεργεσία (= καλή πράξη χωρίς αντάλλαγμα, ωφέλιμη για κάποιον που την έχει ανάγκη) στη χορηγία (=διάθεση μεγάλου χρηματικού ποσού για κοινοφελή ή πολιτιστικό σκοπό) είναι σήμερα γεγονός.

3. Νέο Θεσμικό Πλαίσιο Σχεδιασμού

Προς μια «κανονικοποίηση» της εξαίρεσης

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια συνοπτική παρουσίαση του νέου νομοθετικού πλαισίου σχετικά με το σχεδιασμό του χώρου, όπως έχει διαμορφωθεί την τελευταία πενταετία. Με αφορμή, όπως αναλύθηκε και στην εισαγωγή, της συγκυρίας της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης, και στο βωμό των «αναγκαιών» μεταρρυθμίσεων για την επανάκαμψη της εθνικής οικονομίας, νέες διαδικασίες και εργαλεία σχεδιασμού θεσμοθετούνται, που έχουν ως βασικό στόχο την προσέλκυση και διευκόλυνση επενδύσεων, για την αποκόμιση άμεσου κέρδους και συνακόλουθα την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους.

Ο δημόσιος σχεδιασμός όπως τον γνωρίζαμε μέχρι σήμερα στην πράξη καταργείται, παράλληλα με την κατάργηση φορέων-πυλώνων υλοποίησής του, όπως ο ΟΡΣΑ και οι υπόλοιποι Οργανισμοί Ρυθμιστικών Σχεδίων της χώρας (Φεβρουάριος 2014). Όπως θα φανεί και από την παρακάτω παρουσίαση των νέων νόμων, οδεύουμε προς μια περίοδο «ιδιωτικοποίησης» του σχεδιασμού, όπου οι «ειδικές ad hoc ρυθμίσεις» και τα «ειδικά σχέδια» εντάσσονται στις τακτικές διαδικασίες, ή μάλλον πιο σωστά συμβαίνει το αντίστροφο: οι επίσημες, τακτικές διαδικασίες και εργαλεία του σχεδιασμού τροποποιούνται, έτσι ώστε να συμπεριλάβουν τις ειδικές καταστάσεις «εξαιρέσεις» που εμφανίστηκαν, είτε αρχικά με αφορμή τα έργα των Ολυμπιακών Αγώνων, είτε σήμερα με στόχο την αποτελεσματικότητα των στρατηγικών επενδύσεων σε οικονομικά μεγέθη. Αν και τα προτάγματα του δημοσίου συμφέροντος, της βιώσιμης ανάπτυξης, της αναβάθμισης της ζωής του ανθρώπου και της εικόνας της πόλης εκφράζονται ακόμα ως δηλωμένοι στόχοι, εν τούτοις παραμένουν σε αφηρημένο και όχι σαφώς κατονομαζόμενο επίπεδο, εν είδει ευχολογίου. (Βαΐου, Ντ., 2014)

Η πρώτη εμφάνιση «ειδικών σχεδίων» και η στροφή της πολιτικής στις ιδιωτικές επενδύσεις ως προτεραιότητα έγινε με το νόμο 3894 του 2010 για τις Στρατηγικές Επενδύσεις, ευρύτερα γνωστό και ως fast track. Όσες επενδύσεις κρίνονται κατάλληλες (με οικονομικά κυρίως κριτήρια) εντάσσονται στη διαδικασία αυτή και απολαμβάνουν διευκολύνσεις, για την επιτάχυνση της υλοποίησής τους (αδειοδοτήσεις, κατασκευή υποδομών κτλ), με γνώμονα το άμεσο όφελος στην εθνική οικονομία. Η νεοσύστατη ανώνυμη εταιρεία Invest In Greece SA αναλαμβάνει την προσέλκυση τέτοιων επενδύσεων και τη διαχείριση της όλης διαδικασίας. Τα πολεοδομικά σχέδια που εκπονούνται για το ακίνητο της επένδυσης – τα λεγόμενα

ΕΣΧΑΣΕ – είναι ειδικά σχέδια χωρικής ανάπτυξης, με ειδικούς όρους και χρήσεις γης, που μπορούν να κατισχύουν των υφιστάμενων εγκεκριμένων σχεδίων (ΓΠΣ, ΣΧΟΟΑΠ, Ρυθμιστικά) ή να ορίζουν τα τυχόν εκπονούμενα σε μελλοντικό χρόνο.

Αντίστοιχη διαδικασία και ειδικό σχέδιο προβλέπεται και για την αξιοποίηση των δημόσιων ακινήτων – εννοούμε εδώ την ιδιωτική περιουσία του Δημοσίου, η οποία εμπίπτει σε κανόνες ιδιωτικής οικονομίας και μπορεί να γίνει αντικείμενο συναλλαγής, σε αντίθεση με τη δημόσια περιουσία, όπως τα δάση ή ο αιγιαλός – στο νόμο 3986 του 2011, τον λεγόμενο εφαρμοστικό νόμο του μνημονίου. Τα ΕΣΧΑΔΑ είναι τα αντίστοιχα των ΕΣΧΑΣΕ πολεοδομικά σχέδια που αφορούν σε δημόσια ακίνητα και ισχύουν και σε αυτά αντίστοιχοι ειδικοί όροι και μη συμμόρφωση με τα τον ισχύοντα θεσμικό σχεδιασμό. Κομβικής σημασίας είναι και η ίδρυση του ΤΑΙΠΕΔ, επίσης με τον ίδιο νόμο, ως ανεξάρτητη ανώνυμη εταιρεία που αναλαμβάνει να «αξιοποιήσει» ένα μεγάλο κομμάτι του δημόσιου χαρτοφυλακίου, προσελκύοντας επενδυτές και αποδίδοντας επενδυτική ταυτότητα στα ακίνητα, με τη βοήθεια εταιρειών-συμβούλων (τράπεζες, real estate κτλ). Σε όλες τις παραπάνω διαδικασίες ο επιστημονικός λόγος δεν προβλέπεται ως ανεξάρτητη συμβουλευτική γνωμοδότηση, όπως επίσης απουσιάζει κάθε επαφή και ουσιαστική διαβούλευση με την κοινωνία των πολιτών και τα κοινωνικά κινήματα πόλης. Αντίθετα, ουσιαστικό ρόλο στην επιλογή των αναπτυξιακών προσανατολισμών των επενδύσεων παίζουν οι εκθέσεις των μεγάλων διεθνών οργανισμών και των συμβουλευτικών εταιρειών διεθνούς ακτινοβολίας, όπως ο OECD (ΟΟΣΑ) και η McKinsey. Καθόλου τυχαίο δεν είναι, για παράδειγμα, που η πλειοψηφία του χωρικού προσδιορισμού των ακινήτων προς αξιοποίηση αναφέρεται στον τουρισμό και στον παραθερισμό, ιδιαίτερα δε στις μεγάλης κλίμακας, οργανωμένες, ενιαίες αναπτύξεις. (βλ. και ήδη εγκεκριμένα ΕΣΧΑΔΑ Κασσιώπης Κέρκυρας, Παλιουρίου Χαλκιδικής, Αγίου Ιωάννη Σιθωνίας)

Το καλοκαίρι του 2014 ψηφίζεται ο νέος νόμος για την Πολεοδομική και Χωροταξική Μεταρρύθμιση (Ν. 4269/2014) που αναλαμβάνει να καλύψει τα κενά και τις συγκρούσεις που εμφανίζονται ανάμεσα στα ειδικά σχέδια για τις επενδύσεις που περιγράψαμε παραπάνω και στον υφιστάμενο σχεδιασμό. Θεσπίζει ως κανονική την κατηγορία των Ειδικών Χωρικών Σχεδίων, στο ίδιο επίπεδο μάλιστα με τα ΓΠΣ/ΣΧΟΟΑΠ (νυν ΤΧΣ – Τοπικά Χωρικά Σχέδια), ως χώρους ανάπτυξης οργανωμένων παραγωγικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων με ενιαίο σχεδιασμό. Μπορούν να εκπονούνται και με πρωτοβουλία ιδιώτη, ενώ δύνανται να κατισχύουν και να τροποποιούν υφιστάμενα σχέδια, ενώ δεσμεύουν την εκπόνηση μελλοντικών. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα ΕΣΧΑΣΕ/ΕΣΧΑΔΑ, οι ΠΟΤΑ και ΠΟΑΔΠ,

τα ΕΣΠΕΡΑΑ και τα σχέδια Ιδιωτικής Πολεοδόμησης (δεν μπορούν να αναλυθούν όλα αυτά εδώ, όμως είναι φανερό ότι περιλαμβάνουν κάθε τύπο πολεοδομικού σχεδίου που εμπίπτει στην κατηγορία του ιδιωτικού σχεδιασμού). Ο νέος πολεοδομικός νόμος, λοιπόν, νομιμοποιεί τις «καταστάσεις εξαιρέσεως» και εντάσσει τον ιδιωτικό τομέα στις διαδικασίες του – μέχρι πρότινος δημόσιου σχεδιασμού του χώρου – ως ισότιμο παίκτη, με αυξημένες ελευθερίες και περιορισμένο έλεγχο. Τα Κοινοφελή Ιδρύματα, ως ιδιωτικοί φορείς, και η δράση τους σε έργα μητροπολιτικής εμβέλειας σχετίζονται άμεσα με τις εν λόγω αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο και στη φιλοσοφία του σχεδιασμού της πόλης.

Τέλος, είναι σημαντικό να γίνει μια μικρή αναφορά σε κάποιες ειδικότερες ρυθμίσεις που αφορούν τις μελέτες περίπτωσης που θα εξετάσουμε αμέσως παρακάτω, δηλαδή το Δέλτα του Φαληρικού Όρμου και την οδό Πανεπιστημίου στο κέντρο της Αθήνας.

Όσον αφορά στο Δέλτα Φαλήρου, σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση του έργου έπαιξε η ήδη θεσμοθετημένη ανάπλαση του Φαληρικού Όρμου (ΠΔ στο ΦΕΚ 443 ΑΑΠ/6.12.2013) και οι κατευθύνσεις του, επίσης πρόσφατα ψηφισμένου, νέου ΡΣΑ Αθήνας/Αττικής 2021 (Ν. 4277/2014). Το νέο ΡΣΑ ψηφίστηκε μετά από πολύχρονη καθυστέρηση και συγκρουσιακές διαβουλεύσεις και ενώ το σχέδιο νόμου είχε ήδη αποσυρθεί δύο φορές (2009 και 2011) στο παρελθόν, λόγω έντονων διαφωνιών (η σχετική συζήτηση έχει μεγάλο ενδιαφέρον, αλλά δυστυχώς δεν μπορεί να παρουσιαστεί εδώ).

Το νέο ΡΣΑ συγκροτεί ένα πλέγμα αξόνων και πόλων ανάπτυξης και τους ιεραρχεί σε διεθνούς-εθνικής, μητροπολιτικής και ενδοπεριφερειακής εμβέλειας. Η παράκτια ζώνη από το Φάληρο μέχρι τη Βουλιαγμένη ορίζεται ως μητροπολιτικής ακτινοβολίας άξονας, ενώ η διαδρομή της λεωφόρου Συγγρού εντάσσεται στον κεντρικό άξονα ανάπτυξης διεθνούς-εθνικής εμβέλειας του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αττικής που ενώνει το λιμάνι του Πειραιά, με το κέντρο της Αθήνας (αμφότερα ορίζονται ως μητροπολιτικά κέντρα διεθνούς εμβέλειας, συζυγή μεταξύ τους). Ο πρώην χώρος του Ιπποδρόμου στο Φαληρικό Δέλτα βρίσκεται ακριβώς στη διασταύρωση αυτών των αξόνων, ενώ ολόκληρη η περιοχή του Φαληρικού Όρμου ορίζεται ως μητροπολιτικός πόλος ανάπτυξης.

Για την αξιοποίηση του παραθαλάσσιου άξονα του Σαρωνικού, ιδρύεται λίγο νωρίτερα η ανώνυμη εταιρεία ΠΑΡΑΚΤΙΟ ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ ΑΕ (Ν. 4146/2013, άρθρο 16), το λεγόμενο και «ΤΑΙΠΕΔ παραλίας», με σκοπό την αξιοποίηση ιδιωτικών και δημόσιων ακινήτων κατά μήκος της ακτογραμμής από το ΣΕΦ μέχρι το Σούνιο,

εξαιρουμένων του ίδιου του ΣΕΦ και των ακινήτων που ήδη έχουν παραχωρηθεί στο ΤΑΙΠΕΔ (πρώην αεροδρόμιο Ελληνικού, Αστέρας Βουλιαγμένης, Άγιος Κοσμάς, μαρίνες Αλίμου και Γλυφάδας). Πριν από ένα χρόνο, μάλιστα, το Σεπτέμβριο του 2014, μεταβιβάστηκαν στην εταιρεία 20 δημόσια ακίνητα, για την υλοποίηση του σχεδίου για την «Αθηναϊκή Ριβιέρα», μεταξύ των οποίων οι περισσότερες από τις παραλίες (Μεγάλο και Μικρό Καβούρι, Μαύρο Λιθάρι, Βάρκιζα, ΄Β Βούλας, Ήλιου στο Άλιμο κ.α.), αλλά και ολόκληρη η έκταση του Φαληρικού Όρμου μαζί με τη μελέτη της ανάπλασης.

Όσον αφορά στο έργο της πεζοδρόμησης της οδού Πανεπιστημίου στο νέο ΡΣΑ θεωρείται δεδομένο, καθώς το αναφέρει επανειλημμένα ως έργο μητροπολιτικής παρέμβασης (άρθρο 14) και ειδικότερα για τη βελτίωση των περιβαλλοντικών συνθηκών και την αναβάθμιση του κέντρου της Αθήνας, με την παράλληλη χρήση μέσων σταθερής τροχιάς (τραμ), πεζοδρόμων και χώρων/λειτουργιών συλλογικών δραστηριοτήτων (άρθρο 38). Να σημειώσουμε εδώ ότι δεν αναφέρεται πουθενά η λέξη πεζοδρόμηση, αλλά μόνο η έννοια της ανάπλασης, όμως η περιγραφή της παρέμβασης δείχνει να φωτογραφίζει την εν λόγω μελέτη εμμέσως πλην σαφώς. Άλλωστε η Πανεπιστημίου βρίσκεται ως διακλάδωση σε άμεση σχέση με τον βασικό αναπτυξιακό άξονα της Αττικής, που όπως είπαμε παραπάνω ξεκινάει από τη λιμενική ζώνη του Πειραιά, περνάει από τη λεωφόρο Συγγρού, το Σύνταγμα και συνεχίζει προς τη λεωφόρο Κηφισίας μέχρι το Μαρούσι και τη διασταύρωση με την Αττική Οδό.

Παράλληλα, το ερευνητικό πρόγραμμα από το εργαστήριο Πολεοδομικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, που εξελίχθηκε στο ΣΟΑΠ της Αθήνας (Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης), εκπονήθηκε το 2013 και προβλέπει συγκεκριμένες ενέργειες και σχέδια δράσης ανά τομέα και είδος παρέμβασης, για την ανατροπή της υποβάθμισης του κέντρου της Αθήνας και την αναβάθμισή του. Το ΣΟΑΠ Αθήνας αναφέρεται ρητά στη μελέτη πεζοδρόμησης της Πανεπιστημίου, ως εξωτερική δράση που συνδέεται με πολλές από τις ενέργειες και προτάσεις του σχεδίου (όπως η ενίσχυση των ΜΜΜ, νέες πεζοδρομήσεις κ.α.).

Αμφότερα τα δύο μεγάλα έργα που υλοποιούνται από Κοινοφελή Ιδρύματα, λοιπόν, χωροθετούνται πάνω στον βασικό άξονα ανάπτυξης της χώρας και της πόλης, έχουν μητροπολιτική εμβέλεια και η «φωτογράφησή» τους στα θεσμικά κείμενα είναι κατ' αρχήν δηλωτική των ευνοϊκών προς αυτά κρατικών προθέσεων και του επίσημου λόγου.

4. Δύο Παραδείγματα στην Αθήνα

Το Κέντρο/Πάρκο Πολιτισμού στον Παλιό Ιππόδρομο της Καλλιθέας

Το ακίνητο βρίσκεται στη συμβολή της παραλιακής λεωφόρου με τη λεωφόρο Συγγρού (το λεγόμενο Δέλτα Φαλήρου), στο δημόσιο οικόπεδο του πρώην Ιπποδρόμου του Δήμου Καλλιθέας και σε άμεση γειτνίαση με τις εγκαταστάσεις του Ολυμπιακού Πόλου Φαλήρου (γήπεδα Tae Kwon Do, Beach Volley, πλατεία Νερού, Εσπλανάδα και κτιριακό απόθεμα περίξ αυτών). Το νέο ΡΣΑ, όπως είδαμε, χαρακτηρίζει την περιοχή ως μητροπολιτικό πόλο διεθνούς εμβέλειας και προβλέπονται σημαντικά έργα για τη μετατροπή της σε τέτοιο, όπως η ανάπλαση του Φαληρικού Όρμου και η ένταξή του στο δίκτυο ακινήτων της ΠΑΡΑΚΤΙΟ ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ ΑΕ για την αξιοποίηση του παραλιακού άξονα της πρωτεύουσας μέχρι το ακρωτήριο του Σουνίου. Στο μητροπολιτικό πόλο του Φαλήρου προβλέπονται μικτές χρήσεις κατοικίας, εμπορίου, υγείας, επιχειρηματικού και συνεδριακού κέντρου, έρευνας και τεχνολογίας, τουρισμού, αθλητισμού και πολιτισμού.

Το πρώτο από τα έργα που έχει σχεδιαστεί και υλοποιείται είναι η κατασκευή του πολιτιστικού κέντρου και πάρκου από το Κοινοφελές Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, του γνωστού μεγιστάνα εφοπλιστή, που απεβίωσε πριν από σχεδόν 20 χρόνια. Το κέντρο, εκτός από το μητροπολιτικό πάρκο που το περιβάλλει, θα στεγάσει τις νέες εγκαταστάσεις της Εθνικής Λυρικής Σκηνής και της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος και καταλαμβάνει συνολική έκταση 170.000τμ (μαζί με το πάρκο). Η πρόταση για την ανάληψη του έργου έγινε από το ίδιο το Ίδρυμα το 2006 και το 2009 ψηφίστηκε σε νόμο η σύμβασή του (Ν. 3785/2009). Σύμφωνα με το σχετικό ΦΕΚ, το Ίδρυμα αναλαμβάνει τη χρηματοδότηση και τον έλεγχο όλων των φάσεων της κατασκευής (συμπεριλαμβανομένων της επιλογής οικοπέδου και της αρχιτεκτονικής μελέτης) και οι νέες εγκαταστάσεις θα φέρουν το όνομά του. Το Δημόσιο θα προμηθεύσει το ακίνητο και θα αναλάβει τη διαχείριση των εγκαταστάσεων μετά την ολοκλήρωση του έργου (Souliotis, N., 2012) Συστήνεται, επίσης, ο Οργανισμός του Κέντρου Πολιτισμού, ως ανώνυμη εταιρεία, αρχικά με μόνο μέτοχο το Ίδρυμα και μετά το πέρας της κατασκευής ως ανεξάρτητος φορέας ιδιωτικού δικαίου, με μετόχους και γενική συνέλευση, που θα διαχειρίζεται το έργο για μέχρι 100 χρόνια, πάντως κατ'ελάχιστο 9 και θα απολαμβάνει κάθε ατέλεια και προνόμιο του Δημοσίου (άρθρο 3.6). Ουσιαστικά το Ίδρυμα θα μπορεί να παραμείνει στη διοίκηση του έργου και μετά τη δωρεά στο Δημόσιο ως βασικός μέτοχος του Οργανισμού, αποκομίζοντας παράλληλα τα όποια οικονομικά οφέλη αποφέρει η λειτουργία του.

Από την αρχή του σχεδιασμού του έργου και μέχρι σήμερα που βρίσκεται στην τελευταία φάση της υλοποίησής του, το Ίδρυμα Νιάρχου έχει προβεί σε μια σειρά από κινήσεις για την καλύτερη διαφήμιση και ευρεία, άκριτη αποδοχή της παρέμβασης, ακόμα και από τον επιστημονικό κόσμο. Αρχικά, διενήργησε κλειστό διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό και επέλεξε τη μελέτη του Renzo Piano, καταξιωμένου διεθνώς Ιταλού αρχιτέκτονα, με πολλά γνωστά έργα στο ενεργητικό του, όπως το Centre George Pompidou στο Παρίσι. Στη συνέχεια, το 2013, μετά από διενέργεια πανελλήνιου φοιτητικού αρχιτεκτονικού διαγωνισμού με κριτή τον ίδιο τον Renzo Piano, κατασκεύασε την πρώτη βραβευθείσα μελέτη για το Κέντρο Επισκεπτών του εργοταξίου, επί του υπερυψωμένου πεζοδρόμου της Εσπλανάδας. Το Κέντρο Επισκεπτών κατασκευάστηκε την ίδια χρονιά και λειτουργεί μέχρι σήμερα, διοργανώνοντας εκθέσεις, ομιλίες του αρχιτέκτονα, παρουσιάσεις και άλλες εκδηλώσεις, ενώ είναι καθημερινά ανοιχτό για όποιον θέλει να το επισκεφτεί και να ενημερωθεί για το έργο και την πορεία του.

Ως αποτέλεσμα όλων των παραπάνω, δεν έχουν υπάρξει έντονες αντιδράσεις στην πορεία του έργου, αντίθετα χαίρει κοινής αποδοχής και το Ίδρυμα Νιάρχου ήδη εισπράττει τα οφέλη και το σημαντικό συμβολικό κέρδος της βελτίωσης της εικόνας του και της κοινωνικής αποδοχής, ακόμα και πριν την ολοκλήρωση και λειτουργία του έργου. Αναμένεται να δούμε πώς θα εξελιχθεί στο άμεσο μέλλον η πορεία του, μετά το άνοιγμα στην πόλη και στο κοινό και, φυσικά, σε συνάρτηση με το τι μέλλει γενέσθαι στο υπόλοιπο τμήμα του Φαληρικού Όρμου, καθώς πριν ένα χρόνο η χρηματοδότηση της ανάπλασης κατέληξε οριστικά εκτός ΕΣΠΑ, ως μη απαραίτητο για την ανάπτυξη της χώρας, έργο-βιτρίνα.

Η Πεζοδρόμηση της Οδού Πανεπιστημίου

Στα χνάρια των παραπάνω βρίσκεται και η εμπλοκή του Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης σε ένα δημόσιο έργο που αν τελικά υλοποιηθεί θα δράσει καταλυτικά στην αλλαγή και διαμόρφωση ολόκληρου του κέντρου της Αθήνας. Πρόκειται φυσικά για την πλέον αμφιλεγόμενη πεζοδρόμηση της οδού Ελευθέριου Βενιζέλου ή άτυπα γνωστή με το όνομα Πανεπιστημίου. Η διαφορά εδώ είναι ότι το Ίδρυμα ως φαίνεται δεν θα αναλάβει το κόστος του έργου, όπως στην περίπτωση του Ιδρύματος Νιάρχου. Ανέλαβε, όμως, τη διεξαγωγή του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού για τη διαμόρφωση της οδού, το γνωστό Rethink Athens, αλλά και τη διαρκή επικοινωνία του έργου στο ευρύτερο κοινό μέσω διάφορων εκδηλώσεων, εκθέσεων, ημερίδων και ομιλιών. Με αυτόν τον τρόπο έχει ήδη συνδέσει το όνομά του με το

έργο σε τέτοιο βαθμό ώστε να θεωρείται επίτευγμα του Ιδρύματος η επιδιωκόμενη «αναβάθμιση» του κέντρου της Αθήνας. Το συμβολικό κέρδος από μια τέτοια δράση, η οποία δεν συγκρίνεται καν σε κόστος με τη δωρεά πχ του Ιδρύματος Νιάρχου, είναι πολύ μεγάλο. Επιπλέον, στην περίπτωση αυτή βλέπουμε το αντίστροφο από την περίπτωση Νιάρχου. Το Ίδρυμα Ωνάση έχει ήδη κατασκευάσει στην περιοχή εμβέλειας του έργου της Πανεπιστημίου, τον πολιτιστικό πυκνωτή της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών επί της λεωφόρου Συγγρού, ένα έργο το οποίο δεν είναι κοινωφελές, καθώς υπάρχει αντίτιμο για να παρακολουθήσεις της εκδηλώσεις του, ούτε ανήκει στο δημόσιο, όμως οι εντυπώσεις που αφήνει για το δημόσιο χαρακτήρα του είναι αντίστοιχες με εκείνες για παράδειγμα του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών – παλαιότερης δωρεάς τότε του Ιδρύματος Χρήστος Λαμπράκης – που είναι εν μέρει δημόσιο.

Η πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου είχε πρωτοεμφανιστεί ως ιδέα του Αντώνη Τρίτση και αναφέρεται σε μια φράση στο ΡΣΑ του '85. Επανεμφανίστηκε στον επίσημο λόγο μέσα από δύο ερευνητικά προγράμματα που ανέθεσε το ΥΠΕΚΑ στο ΕΜΠ, το 2010 και 2011 αντίστοιχα, αλλά και στο σχέδιο νόμου για το νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας/Αττικής 2021 από τον ΟΡΣΑ. (Σκάγιανης, Π., 2013 στο *Αειχώρος*, σελ. 163) Έχει χυθεί πολύ μελάνι (ηλεκτρονικά και κυριολεκτικά) επιχειρηματολογώντας υπέρ και κατά της πρότασης αυτής, αλλά αυτό δεν θα αναλυθεί στα πλαίσια της συνοπτικής αυτής εργασίας.

Εν συντομία, μπορούμε να αναφερθούμε ότι οι υποστηρικτές της προβάλλουν την περιβαλλοντική και αισθητική αναβάθμιση του κέντρου της Αθήνας, τη βιώσιμη κινητικότητα (επέκταση τραμ, ποδηλατόδρομοι, πεζόδρομοι), τη βελτίωση του μικροκλίματος, τη σύνδεση των περιοχών εκατέρωθεν της λεωφόρου, αλλά και της πλατείας Συντάγματος με την Ομόνοια. (ΕΜΠ, ερευνητικό, 2011-2012 & Τουρνηκιώτης, Π., 2014) Προς υποστήριξη των παραπάνω και των μελετών της ανάπλασης, με πρωτοβουλία της ερευνητικής ομάδας και χρηματοδότηση του Ιδρύματος Ωνάση, λειτούργησε για 9 μήνες (Σεπτέμβριος 2013–Μάιος 2014) ανοιχτό εργαστήριο ιδεών, το Reactivate Athens/101 ideas, που είχε στόχο την ενημέρωση και συμμετοχή του κοινού στο εγχείρημα, μέσω σεμιναρίων και εργαστηρίων παραγωγής προτάσεων σχετικές με την ευρύτερη περιοχή της Πανεπιστημίου. Διακρίνεται, δηλαδή, και εδώ – όπως στην περίπτωση του Ιδρύματος Νιάρχου – μια καλή επικοινωνιακή πολιτική και προσπάθεια κοινωνικής αποδοχής του έργου που θα αποφέρει ένα σεβαστό συμβολικό κέρδος στο Ίδρυμα, ακόμα και στην περίπτωση που το έργο τελικά δεν πραγματοποιηθεί.

Στον αντίποδα, συναντάμε τα επιχειρήματα της πλημμελούς επίλυσης των τεράστιων κυκλοφοριακών προβλημάτων και της συμφόρησης που θα επικρατήσει στο κέντρο, αλλά και της ενδεχόμενης ερημοποίησης του δρόμου ιδιαίτερα κατά της νυχτερινές ώρες, λόγω έλλειψης λειτουργιών στο επίπεδο της οδού (καταστήματα, χώροι εστίασης, μπαρ κτλ.) κάτι που θα συμβάλλει στην προσέλκυση φαινομένων υποβάθμισης (όπως ναρκωτικά, πορνεία κτλ.). Επίσης, προβάλλεται το θέμα της ταυτότητας του δρόμου, ο οποίος έχει σχεδιαστεί εξ αρχής ως αστικό βουλεβάρτο, στα πρότυπα των αντίστοιχων ευρωπαϊκών, έχει δεχθεί τις σχετικές με αυτό εμβληματικές χρήσεις (τράπεζες, ιδρύματα, κτλ.), ενώ έχει ήδη πολύ μεγάλο πλάτος, ώστε να μπορούν να επεκταθούν τα ήδη μεγάλα πεζοδρόμια και να παραλάβουν τις γραμμές του τραμ και τους ποδηλατόδρομους, χωρίς να χρειάζεται να πεζοδρομηθεί ολόκληρος και να χάσει την αρχική του ταυτότητα, μοιάζοντας περισσότερο με διαμήκης πλατεία. Τέλος τίθεται και το ζήτημα του υψηλού κόστους μια τέτοιας παρέμβασης-βιτρίνας που στερεί τη χρηματοδότηση αναγκαιών μελετών και ενεργειών για την αναβάθμιση των γειτονιών του κέντρου, εν μέσω οικονομικής και ανθρωπιστικής κρίσης. (Αειχώρος, 2013, Ειδικό Τεύχος & Σιατίστα, Δ., 2011)

Μέχρι στιγμής το έργο έχει παραπεμφθεί «στις καλένδες», αφ' ενός λόγω της αποκοπής του από τη χρηματοδότηση του ΕΣΠΑ, προς το παρόν, τον περασμένο Δεκέμβριο (μαζί με την ανάπλαση του Φαληρικού Όρμου) ως μη αναγκαίο, «διακοσμητικό και περιττό» έργο-βιτρίνα, αφ' ετέρου λόγω της πολύ πρόσφατης ακυρωτικής απόφασης του ΣτΕ στην υπουργική απόφαση έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων του έργου, έπειτα από προσφυγή 55 πολιτών, στις αρχές του περασμένου Ιουνίου, εν μέρει γιατί ο σχεδιασμός αντιτίθεντο με τα ισχύοντα κατά την έκδοσή του ΡΣΑ 1985 και ΓΠΣ Αθήνας του 1988. Είναι προφανές, μετά την ανάλυση του νέο θεσμικού πλαισίου για τον πολεοδομικό σχεδιασμό που επιχειρήθηκε πιο πάνω, ότι αμφότεροι οι δύο νομικοί λόγοι ακύρωσης του έργου σε λίγο δεν θα αποτελούν πλέον πρόβλημα. Το νέο ΡΣΑ έχει ήδη γίνει νόμος του κράτους, ενώ το ΓΠΣ μπορεί εύκολα να τροποποιηθεί με τις νέες διαδικασίες και εργαλεία σχεδιασμού.

Ανεξάρτητα, πάντως, από το μέλλον του έργου, το Ίδρυμα Ωνάση έχει συνδεθεί άρρηκτα με την αναβάθμιση του κέντρου της Αθήνας και την εξέλιξή του, η δε τεχνογνωσία που αποκόμισε μέσω όλης αυτής της πολύχρονης διαδικασίας, του δίνει το απαραίτητο κύρος, για να μπορεί να συνομιλεί και να συνδιαμορφώνει πολιτικές για τον αστικό χώρο και στο εγγύς μέλλον.

5. Διαπιστώσεις - Ερωτήματα

Από όσα αναλύθηκαν παραπάνω, γίνεται φανερό ότι τα σημαντικά διακυβεύματα σχετικά με την ανάμιξη των Κοινοφελών Ιδρυμάτων στον αστικό σχεδιασμό είναι δύο:

Πρώτον το θέμα των παρεμβάσεων μητροπολιτικής κλίμακας και με ποιους όρους τέτοιες καθοριστικές για την εξέλιξη της πόλης παρεμβάσεις είναι θεμιτό να υλοποιούνται μέσω ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Υπό τις παρούσες συνθήκες τίθεται ζήτημα δημοκρατικότητας και ισονομίας, δεδομένου ότι δεν εφαρμόζονται ή εφαρμόζονται μερικώς οι διαδικασίες διαβούλευσης και ελέγχου του έργου σε πολλαπλά επίπεδα, όπως προβλεπόταν μέχρι πρότινος από τη διαδικασία πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού και η οποία συχνά παρακάμπτεται. Αντίθετα, το έργο-δωρεά εξαιρείται και νοείται κυρίως ως σημειακή «καλή» παρέμβαση για τη βελτίωση πρωτίστως των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της πόλης – λογική που σχετίζεται άμεσα με το city branding. Ο φυσικός σχεδιασμός του έργου, λοιπόν, καλείται να συντελέσει στη δημιουργία της φαντασιακής εικόνας της πόλης, απαλλαγμένης από κάθε είδους «δυσάρεστη πραγματικότητα», ελκυστική για τον επισκέπτη και τον θεατή, αγνοώντας συχνά πλήρως τον κάτοικο και τον χρήστη. (Παγώνης, Θ., 2004) Με πρόσχημα το χαρακτηρισμό της «μη κερδοσκοπικής χορηγίας» και της λογικής ότι το έργο «χαρίζεται» κατά ένα τρόπο στο δημόσιο, ο φορέας που κάνει τη δωρεά έχει τον πρώτο λόγο στο σχεδιασμό και τη διαχείρισή του. Η εντύπωση αυτή είναι τόσο έντονα φορτισμένη ώστε να μην εμφανίζονται σε μεγάλη έκταση αντιδράσεις για την συχνά περιορισμένη εμπλοκή του συνόλου της κοινωνίας σε τέτοιου βεληνεκούς δημόσια έργα. Αντίθετα όταν το ίδιο το κράτος «σχεδιάζει τις μεγάλες παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο, ενυπάρχει - έστω και πολλαπλά διαμεσολαβημένη - η δυνατότητα δημοκρατικής συμμετοχής στην παραγωγή του ή έστω διατύπωσης κινηματικών διεκδικήσεων και αιτημάτων». (Βουρεκάς, Κ., 2014)

Και ερχόμαστε στο δεύτερο πολύ σημαντικό διακύβευμα που αφορά στη δημόσια σφαίρα, οπότε συνεκδοχικά στην πολιτική και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που αφορούν στο δημόσιο χώρο και στην πόλη. Η εμπλοκή των κοινοφελών ιδρυμάτων στη διαμόρφωση του αστικού χώρου εναρμονίζεται πλήρως με τη θεωρία του Richard Sennett περί της εισβολής της προσωπικότητας και της ιδιωτικής σφαίρας στη δημόσια, με τέτοιο τρόπο ώστε να ενισχύεται η παθητικότητα και εμπεριεχόμενη σε αυτή σιωπή περιορίζοντας την ιδιότητα του πολίτη και του

δημόσιου ανθρώπου σε αυτήν του παρατηρητή και του δέκτη αντί του κριτή και ενεργού συνδιαμορφωτή των αποφάσεων (Sennett, R., 1976). Για τους ίδιους λόγους επίσης, τα πολιτικά/δημόσια ζητήματα τείνουν να αξιολογούνται με βάση προσωποκεντρικά κριτήρια όσων εμπλέκονται, με έμφαση δηλαδή στο χαρακτήρα και στην προσωπικότητα και όχι στην ίδια τη δράση, τους στόχους και τις επιπτώσεις της. Τα Κοινοφελή Ιδρύματα αποτελούν την κατ' εξοχήν έκφραση της προσωπικότητας του ιδρυτή τους, με θετικό πρόσημο πάντα. Αυτός είναι και ο κύριος λόγος της τόσο μεγάλης απήχησης και τελικά άκριτης αποδοχής της εμπλοκής τους στον αστικό σχεδιασμό, ακόμα και όταν τίθενται στο τραπέζι του αντίλογου επιχειρήματα επιστημονικά, πολιτικά ή κοινωνικά.

Βιβλιογραφία - Πηγές:

- Βαΐου, Ντ., 2014, «Ιδιωτικοποίηση του Σχεδιασμού. Κατάργηση του ΟΡΣΑ & Reactivate Athens: Ιστορίες παράλληλες, αλλά όχι ασύμπτωτες», άρθρο στα *Ενθέματα*, στις 22.2.2014, <https://enthemata.wordpress.com/2014/02/22/dinva/> (ανακτήθηκε 11.10.2015)
- Βαΐου, Ντ., Μαντουβάλου, Μ., Μαυρίδου, Μ., 2004, «Αθήνα 2004. Στα Μονοπάτια της Παγκοσμιοποίησης», περιοδικό *Γεωγραφίες*, τεύχος 7, Αθήνα, εκδόσεις νήσος
- Βουρεκάς, Κ., 2014, «Rethink Athens. Η κρίση του κέντρου και η επιστροφή στην εποχή των «ευεργετών»», άρθρο στο περιοδικό *Greek Architects*, στις 6.10.2014, (ανακτήθηκε 11.10.2015) <http://www.greekarchitects.gr/>
- ΕΜΠ-ΥΠΕΚΑ, Τουρνικιώτης, Π. (επιστ. υπεύθυνος), 2011, 2012, *Μεταλλασσόμενοι Χαρακτήρες και Πολιτικές στα Κέντρα Πόλης Αθήνας και Πειραιά*, ερευνητικό πρόγραμμα ΈΒ και ΈΓ Φάση, Αθήνα, ΕΜΠ-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
- Επιστημονικό Περιοδικό *Αειχώρος*, 2013, Ειδικό τεύχος-αφιέρωμα: Υποδομές και Ανάπτυξη, «RETHINK Πανεπιστημίου: Ο Αντίλογος» (Σκάγιαννης Π., Χατζημιχάλης Κ., Ρωμανός Αρ., Καβουνίδης Σπ., Κλουτσιανιώτη Ρ., Πολλάλης Σπ., Κονταργύρης Δ., Βεντουράκης Αν., Σουλιώτης Ν.), τεύχος 18, σελ. 158 – 205, Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
- Κονταράτου, Ει., 2005, *Χωρικές Συνέπειες των Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων στην Αττική – Η Περίπτωση του Φαληρικού Όρμου*, προπτυχιακή εργασία στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, στο μάθημα της Χωροταξίας, Αθήνα, ΕΜΠ
- Παγώνης, Θ., 2004, «Ο φυσικός σχεδιασμός ως μέσο για την προβολή της πόλης: Η νέα φαντασιακή εικόνα της Αθήνας», περιοδικό *Γεωγραφίες*, τεύχος 7, σελ. 105-111, Αθήνα, εκδόσεις νήσος
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2013, *Διερεύνηση Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης στο Κέντρο της Αθήνας, Α2 Πλήρης Πρόταση και Πρόγραμμα Δράσης*, Εργαστήριο Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού, Αθήνα, Δήμος Αθηναίων-ΟΡΣΑ
- Παπαδάμ, Μαγ., 2014, *Αστικός Χώρος και Νομοθεσία, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα*, διάλεξη-ερευνητική εργασία 9^{ου} εξαμήνου στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ, Αθήνα
- Sennett Richard, 1976, *The Fall Of Public Man*, London, Penguin Books
- Σιατίστα, Δ., 2011, «Ένα «όραμα» για την Αθήνα: η περίπτωση της πεζοδρόμησης της Πανεπιστημίου», άρθρο στα *Ενθέματα*, στις 22.5.2011, (ανακτήθηκε 11.10.2015), <https://enthemata.wordpress.com/2011/05/22/siatista/#more-3713>
- Σουλιώτης, Ν., 2008α, *Ερευνώντας τις Πολιτιστικές Υποδομές της Αθήνας: Οι Χώροι των Ιδιωτικών Ιδρυμάτων Μη Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα (Περίοδος 1980 – 2005)*, Έρευνα-Μελέτη, Κείμενα Εργασίας 2008/16, Αθήνα, ΕΚΚΕ
- Σουλιώτης Ν., 2008β, «Συλλεκτική Δραστηριότητα και Δημιουργία Πολιτιστικών Θεσμών στην Αθήνα. Βασικές Υποθέσεις και μια Μελέτη Περίπτωσης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 127 ΈΓ, σελ. 103 – 140, Αθήνα, ΕΚΚΕ
- Souliotis N., 2012, “Cultural economy, sovereign debt crisis and the importance of local contexts: The case of Athens”, *Cities*, issue 33, pages 61 – 68, London, Butterworth Scientific, Journals Division

- Σουλιώτης Νίκος, 2013, «**Συμβολική Οικονομία στο Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας: Αποτίμηση και Προοπτικές για μια Νέα Αστική Πολιτική**», στο Μαλούτας, Θ., Κανδύλης, Γ., Πέτρου, Μ., Σουλιώτης, Ν., *Το Κέντρο της Αθήνας ως Πολιτικό Διακύβευμα*, σελ. 90 – 117, Αθήνα, ΕΚΚΕ-Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
- Τουρνικιώτης, Π., 2014, «**Το κέντρο της Αθήνας αλλάζει με όραμα και με γνώση**», άρθρο στο *ΒΗΜΑ*, στις 9.11.2014, (ανακτήθηκε 11.10.2015), <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=648846&wordsinarticle=%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B7%CF%82>
- Χατζημιχάλης, Κ., 2014, *Κρίση Χρέους και Υφαρπαγή Γης*, Αθήνα, εκδόσεις ΚΨΜ
- Χατζημιχάλης, Κ., 2011, «**Η πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου και άλλες πολεοδομικές φαντασιώσεις για το κέντρο της πόλης**», άρθρο στα *Ενθέματα*, στις 15.5.2011, (ανακτήθηκε 11.10.2015) <https://enthemata.wordpress.com/2011/05/15/hatzimihalis/#more-3620>
- McKinsey&Company, Athens Office, 2011, *Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά, Προσδιορίζοντας το Νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας – Σύνοψη*, Αθήνα, στο www.mckinsey.com
- OECD, 2014, *Μέτρηση και Μείωση των Διοικητικών Βαρών σε 13 Κλάδους στην Ελλάδα – Τελική Έκθεση – Τουρισμός*, Αθήνα, ΟΟΣΑ στο www.oecd.org
- *Re-think Athens, Η Αθήνα στο Κέντρο, Οι Οριστικές Μελέτες*, Φεβρουάριος-Μάρτιος 2014, Τεύχος του Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης και πρόγραμμα εκδηλώσεων για την έκθεση των οριστικών μελετών του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού.
- *Η Αθήνα και το Ίδρυμα Ωνάση*, 2014, Έντυπο τεύχος του Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης που παρουσιάζει όλα τα χρηματοδοτούμενα από το Ίδρυμα προγράμματα και δράσεις για την αναζωογόνηση της Αθήνας.
- *ΚΠΙΣΝ: Διαφυλάσσοντας το Παρελθόν, Επαναπροσδιορίζοντας το Μέλλον*, 2014, Έντυπο τεύχος του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος που διανέμεται στο Κέντρο Επισκεπτών του εργοταξίου για το Πολιτιστικό Πάρκο στο Δέλτα Φαλήρου και παρουσιάζει το έργο, τον αρχιτέκτονα και το ίδιο το Ίδρυμα.

ΝΟΜΟΙ – ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

- **ΦΕΚ Α 138, 7.8.2009**, Ν. 3785/2009
Κύρωση της Σύμβασης Δωρεάς μεταξύ του Ιδρύματος «Κοινωνικός Ίδρυμα Σταύρος Σ. Νιάρχος», του Ελληνικού Δημοσίου, του Ν.Π.Δ.Δ. με την επωνυμία «Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος», του Ν.Π.Ι.Δ. με την επωνυμία «Εθνική Λυρική Σκηνή», της Α.Ε. με την επωνυμία «Ολυμπιακά Ακίνητα» και της Α.Ε. με την επωνυμία «Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου» και ρύθμιση θεμάτων συναφών με την υλοποίηση του υπερτοπικού πολιτιστικού πάρκου με την επωνυμία «Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος».
- **ΦΕΚ Α 204 2.12.2010**, Ν. 3894/2010
Επιτάχυνση και διαφάνεια υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων.
- **ΦΕΚ Α 152 1.7.2011**, Ν. 3986/2011
Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012–2015.
- **ΦΕΚ Α 90 18.4.2013**, Ν. 4146/2013
Διαμόρφωση Φιλικού Αναπτυξιακού Περιβάλλοντος για τις Στρατηγικές και Ιδιωτικές Επενδύσεις και άλλες διατάξεις.
- **ΦΕΚ Α 142 28.6.2014**, Ν. 4269/2014
Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση – Βιώσιμη ανάπτυξη.
- **ΦΕΚ Α 156 1.8.2014**, Ν. 4277/2014
Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας – Αττικής και άλλες διατάξεις.
- Σχέδιο Νόμου **«Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας/Αττικής ΡΣΑ 2021»**, ΟΡΣΑ, Ιανουάριος 2012
- **Σχέδιο Προγράμματος Δράσης ΡΣΑ21**, ΟΡΣΑ, Μάρτιος 2012 – επικαιροποιημένο το Δεκέμβριο 2013

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- Η ιστοσελίδα του **ΤΑΙΠΕΔ Α.Ε.** <http://www.hradf.com/el>
- Η ιστοσελίδα της **ΕΠΕΝΔΥΣΤΕ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ Α.Ε.** <http://www.investingreece.gov.gr/>
- Η ιστοσελίδα της **ΕΤΑΔ Α.Ε.** <http://www.etasa.gr/>
- Η ιστοσελίδα της Διαύγειας για τις αποφάσεις της **ΠΑΡΑΚΤΙΟ ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΩΠΟ Α.Ε.** ελλείψει δικού της ιστοχώρου <https://et.diavgeia.gov.gr/f/paraktio>
- Η ιστοσελίδα του **Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος** <http://www.snf.org/>
- Η ιστοσελίδα του **Ιδρύματος Αλέξανδρος Ωνάσης** <http://www.onassis.gr/>
- Η ιστοσελίδα του **Ιδρύματος Λαμπράκη** <http://www.lrf.gr/>
- <http://www.reactivate-athens.com/> (η ιστοσελίδα έχει πλέον κατέβει)
- <http://www.rethinkathens.org/>
- <http://www.romiosini.org.gr/3180636b.el.aspx> (ιστοσελίδα σχετική με τη ΜΚΟ Ρωμηοσύνη με εκτενή αναφορά στους ευεργέτες του Ελληνικού έθνους)

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ – ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΣ ΤΥΠΟΣ (ενδεικτική επιλογή άρθρων σε χρονολογική σειρά)

- Ρωμανός, Αρ., 2014, «Γιατί η πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου είναι επιζήμια», άρθρο στο *Capital.gr*, στις 22.4.2014, <http://www.capital.gr/story/1996944>, (ανακτήθηκε 11.10.2015)
- Λιάλιος, Γ., 2014, «Οι δύο όψεις της ανάπλασης της Πανεπιστημίου», άρθρο στην *Καθημερινή*, στις 20.9.2014, (ανακτήθηκε 11.10.2015)
<http://www.kathimerini.gr/784665/article/epikairothta/ellada/oi-dyo-oyeis-ths-anaplashs-ths-panepisthmioy>
- Τράτσα, Μ., 2014, «Κέντρο Πολιτισμού «Ίδρυμα Νιάρχος»: Πυρετός στο εργοτάξιο του **Φαλήρου**», άρθρο στο *ΒΗΜΑ*, στις 24.10.2014, (ανακτήθηκε 11.10.2015)
<http://www.tovima.gr/society/article/?aid=644495>
- Κλουτσινιώτη, Ρ., Καβουνίδης, Σπ., 2014, «Δεκαεπτά ερωτήματα για την πεζοδρόμηση της **Πανεπιστημίου**», άρθρο στο *ΒΗΜΑ*, στις 2.11.2014, (ανακτήθηκε 11.10.2015),
<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=646632>
- Χεκίμογλου, Αχ., 2014, «Το επόμενο βήμα μετά την απένταξη της Πεζοδρόμησης της **Πανεπιστημίου και της ανάπλασης του Φαληρικού Όρμου**», άρθρο στο *ΒΗΜΑ*, στις 22.11.2014, (ανακτήθηκε 11.10.2015), <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=653188>
- Τεχνική Ενημέρωση GRA, 2014, «**Οριστικά εκτός ΕΣΠΑ τα έργα ανάπλασης σε Πανεπιστημίου και Φάληρο**», ενημερωτικό άρθρο στο *Greek Architects*, στις 25.12.2014, (ανακτήθηκε 11.10.2015), <http://www.greekarchitects.gr/>
- Χαλιώτης, Δ., 2015, «**Τέσσερις ημέρες και νύχτες στο Πάρκο Σταύρος Νιάρχος**», άρθρο στο *Πρώτο Θέμα*, στις 3.6.2015, (ανακτήθηκε 11.10.2015), <http://www.protothema.gr/city-stories/article/481328/tesseris-imeres-kai-nuhtes-sto-parko-stauros-niarhos/>
- Καραμανώλη, Ε., Λιάλιος, Γ., 2015, «**Οριστικό «όχι» ΣτΕ στην ανάπλαση της Πανεπιστημίου**», άρθρο στην *Καθημερινή*, στις 6.6.2015, (ανακτήθηκε 11.10.2015),
<http://www.kathimerini.gr/818146/article/epikairothta/ellada/oristiko-oxi-ste-sthn-anaplash--ths-panepisthmioy>